

ŠETŘENÍ K DROGOVÉ PROBLEMATICE NA ČESKÝCH ŠKOLÁCH - I.

Milan Valenta

Abstrakt

První část studie seznamuje s výsledky reprezentativního dotazníkového šetření, které realizovala katedra speciální pedagogiky v oblasti drogové problematiky a jehož respondenty byli především metodici primární prevence na vybraných základních, speciálních a středních školách v České republice. První část studie je zaměřena především na třídění prvního stupně.

Klíčová slova

Drogová problematika, primární prevence, uživatelé drog, programy primární prevence, dotazníkové šetření, základní školy, speciální školy, střední školy, třídění prvního stupně.

Abstract

A survey on the issue of drug abuse at Czech schools - I.

The first part of this study presents the findings of a research in which questionnaires were filled in by a representative sample and that was conducted by the Special pedagogy department. The respondents were mostly professionals in charge of primary prevention at some elementary schools, special schools, and high schools in the Czech Republic. The first part of the study deal mostly with primary data analysis.

Keywords

Drug abuse, primary prevention, drug addicts, primary prevention programmes, questionnaire, elementary schools, special schools, high schools, primary data analysis

Na katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty v Olomouci se v minulých letech realizoval dotazníkový výzkum zaměřený na drogovou problematiku na českých školách.

Výzkumný tým zpracoval první verzi dotazníku, kterou rozeslal k připomínkování skupině vybraných expertů na drogovou problematiku v terénu (pracovníci PPP, metodici primární prevence na různých typech škol, okresní koordinátoři). Po době nutné k připomínkování dotazníku se výzkumný tým

sešel s těmito experty a vytvořil druhou – finální podobu dotazníku, jenž obsahoval osm strukturovaných uzavřených položek a jednu položku otevřenou. Otevřené položky měly výběrový charakter s výjimkou jediné, jež byla dichotomické povahy. Z důvodu vyšší návratnosti dotazníku bylo upuštěno od kontaktních, funkcionálně psychologických a kontrolních položek.

Dotazník obsahoval následujících devět položek:

1. Kdo se spolupodílí (s metodikem školní prevence či výchovným poradcem) na realizaci protidrogových programů ve škole:
 - a) Nikdo,
 - b) krizové centrum,
 - c) centrum primární prevence,
 - d) dům dětí a mládeže,
 - e) policie,
 - f) hygienická stanice,
 - g) lékař,
 - h) obecní/ městský úřad,
 - i) okresní úřad,
 - j) rodiče,
 - k) pedagogicko psychologická poradna,
 - l) poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy,
 - m) občanské sdružení,
 - n) někdo jiný (specifikujte blíže):

2. Provádíte na vaší škole (zařízení) hodnocení účinnosti preventivních intervencí uplatňovaných v rámci minimálních preventivních programů „Škola bez drog“ a *hodnocení efektivity vynakládání finančních prostředků* do této oblasti?

ANO – NE

3. Pokud hodnocení preventivních intervencí neprovádíte, uveďte, co vám v tom brání:
 - a) zaneprázdněnost pedagogických pracovníků,
 - b) nedostatek finančních prostředků,
 - c) není k dispozici metodika, jak hodnotit účinnost preventivní intervence,

- d) potřebná odborná připravenost odborných pracovníků participujících na realizaci minimálních preventivních programů,
 - e) jiné překážky (uved'te jaké).
4. Pokud hodnocení účinnosti preventivních intervencí provádíte, uveďte:
- a) na jaké konečné cílové skupiny jsou preventivní intervence, která uplatňujete ve škole (zařízení) zaměřeny:
 - b) přesnou formulaci cílů uplatňovaných intervencí:
 - c) jaké strategie, programy a metody k dosažení stanovených cílů uplatňujete:
 - d) jakou účinnost (efektivitu) vykazují vzhledem k výše formulovaným cílům vámi uplatňované intervence:
 - e) existuje nějaký empirický doklad o úspěšnosti vámi uplatňovaných strategií, programů a metod? (př. zpráva z experimentálního ověření, výsledky pilotní studie, hodnotící dokumenty, publikační materiály...)
5. Z čeho vycházíte při tvorbě protidrogových programů:
- a) ze studia pedagogické (žakovské) dokumentace,
 - b) z vyhodnocení testů zadávaných plošně všem žákům,
 - c) z vyhodnocení testů zadávaných vybraným žákům,
 - d) z dotazníků zadávaných všem žákům,
 - e) z dotazníků zadávaných vybraným žákům,
 - f) z osobních pohovorů s žáky,
 - g) z ničeho,
 - h) z jiných zdrojů (blíže specifikujte).
6. Které aktivity mohou podle vašich zkušeností skutečně působit na snížení poptávky po drogách:
- a) besedy s odborníky,
 - b) besedy s uživateli drog,

- c) peer programy,
- d) aktivní sociální učení,
- e) volnočasové aktivity v denním režimu,
- f) volnočasové aktivity v týdenním režimu (*z volnočasových aktivit zakroužkovat jednu odpověď, tj. e nebo f nebo g nebo h*),
- g) volnočasové aktivity 1–3 krát měsíčně,
- h) volnočasové aktivity několikrát do roka,
- i) filmová představení s protidrogovou tematikou,
- j) vydávání školního časopisu s protidrogovou tematikou,
- k) zajišťování propagačních materiálů s protidrogovou tematikou,
- l) realizace schránek důvěry,
- m) jiné (specifikujte blíže).

7. Na které rizikové faktory se vaše programy soustředí především:

- a) na agresivitu, násilí a šikanu ve škole,
- b) na záškoláctví,
- c) na liberální postoj společnosti k užívání alkoholu a cigaret,
- d) na intoleranci ve škole, projevy rasismu a xenofobie,
- e) na vliv masmédií a zneužívání informací (na internetu apod.),
- f) na nedostatečnou nabídku volnočasových aktivit,
- g) na finanční nedostupnost volnočasových aktivit,
- h) na gamblerství,
- i) na negativní vliv vrstevníků,
- j) na negativní vliv fyzického prostředí,
- k) na absenci pozitivní hodnotové orientace žáků,
- l) na přitažlivost překročení zákazů a tabu (princip zakázaného ovoce),
- m) na nereálnou aspiraci žáků,
- n) na jejich nereálné sebehodnocení,
- o) na působení stresu,
- p) na nedostatek pozitivních modelů chování.

8. Jaké využíváte finanční zdroje:

- a) Žádné,
- b) rozpočet školy,
- c) granty a projekty MŠMT,
- d) jiné granty a projekty,

- e) sponzorské dary,
- f) dotace z obecního/městského úřadu,
- g) dotace okresního úřadu,
- h) jiné účelové dotace,
- i) jiné zdroje (specifikujte blíže).

9. Finanční prostředky na realizaci protidrogových programů jsou:

- a) zcela dostačující,
- b) dostačující,
- c) nedostačující,
- d) zcela nedostačující.

Dotazník byl distribuován s písemným vysvětlením a doporučením MŠMT (a s tím, že je přísně anonymní) jednotlivým probantům tvořeným reprezentanty jednotlivých typů škol ČR.

Ze základního souboru všech typů škol prvního a druhého cyklu byl určen výběrový soubor náročným kontrolovaným výběrem, tj. výběrem proporcionálním a stratifikovaným podle následujícího klíče:

Typ školy:	ZÁKLADNÍ ŠKOLA - vesnická	
	- městská	- malá (do 300 žáků) - velká (nad 300 žáků)
	SPECIÁLNÍ ŠKOLA - zvláštní škola	- malá (do 100 žáků) - velká (nad 100 žáků)
	- jiná speciální základní škola	
	STŘEDNÍ ŠKOLA	- SOŠ - SOU - gymnázium

Pro třídění prvního stupně byly školy rozděleny podle typu do 13 kategorií:

<i>Kategorie školy</i>	<i>Popis</i>
A	základní škola - vesnická
B	základní škola - vesnická - malá
C	základní škola - vesnická - velká
D	základní škola - městská - malá
E	základní škola - městská - velká
F	speciální škola - zvláštní škola - malá
G	speciální škola - zvláštní škola - velká
H	speciální škola - jiná speciální ZŠ
I	střední škola - SOŠ
J	střední škola - SOŠ + SOU
K	střední škola - SOŠ + gymnázium
L	střední škola - SOU
M	střední škola - gymnázium

Poznámka: kategorie A obsahuje vesnické základní školy, u nichž nebylo možno zjistit jejich velikost.

Proporcionality výběru vycházela z hustoty sítě jednotlivých typů škol – na každý okres České republiky bylo distribuováno 26 dotazníků dle výše uvedené stratifikace.

Reprezentativnost vzorku byla zajištěna nejen jeho stratifikací a proporcionality, ale také vysokou četností – na školy bylo odesláno celkem 2002 dotazníků, výběr adres škol podle příslušného klíče provedl Ústav pro informace ve vzdělávání v Praze v dubnu 2001, dotazníky byly distribuovány poštou počátkem května téhož roku. V termínu do 15. června 2001, kdy byla ukončena fáze sběru dat, se vrátilo na danou adresu 857 ks dotazníků, což tvoří cca 43 procent z distribuce (jedná se o mírně podprůměrnou návratnost, která ovšem – vzhledem k množství distribuovaných dotazníků – nemůže ohrozit reprezentativnost šetření ani jeho validitu). Následující přehled informuje o četnostech návratnosti dotazníků ve stanovených kategoriích škol:

<i>Kategorie školy</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
A	130	15,17
B	235	27,42
C	15	1,75
D	52	6,07
E	186	21,70
F	55	6,42
G	27	3,03
H	7	0,82
I	49	5,72
J	27	3,15
K	4	0,47
L	27	3,15
M	33	3,85
neuveдено	10	1,17
<i>celkem</i>	<i>857</i>	<i>100,00</i>

Při evaluaci a statistickém zpracování výsledků jsme použili třídění prvního stupně - tabelaci absolutních a relativních četností (v položkách, kde to bylo možné), při analýze některých rozdílů mezi školami (tj. rozdílů mezi městskými a venkovskými školami a rozdílů mezi speciálními, středními a základními školami) byl pro zjištění statistické významnosti rozdílů využit test chi-kvadrát při hladinách významnosti 0,05 a 0,01.

ANALÝZA VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ DLE POLOŽEK DOTAZNÍKU

Výsledky třídění prvního stupně

Položka 1: Kdo se spolupodílí na realizaci protidrogových programů?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	nikdo	96	11,2
b	krizové centrum	170	19,8
c	centrum primární prevence	175	20,4
d	dům dětí a mládeže	103	12,0
e	policie	275	32,1
f	hygienická stanice	116	13,5
g	lékař	121	14,1
h	obecní/městský úřad	181	21,1
i	okresní úřad	177	20,7
j	rodiče	180	21,0
k	pedagogicko-psychologická poradna	420	49,0
l	poradna pro rod., manž. a mez. vztahy	31	3,6
m	občanské sdružení	88	10,3
n	někdo jiný	196	22,9
	neuveдено	1	0,1

Položka 2: Provádíte hodnocení účinnosti preventivních intervencí?

<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
ano	475	55,4
ne	382	44,6
<i>celkem</i>	857	100,0

Položka 3: Co vám brání v hodnocení účinnosti preventivních intervencí?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	zanepřázdněnost ped. pracovníků	94
b	nedostatek finančních prostředků	129
c	není k dispozici metodika	275
d	potřebná odborná připravenost	99
e	jiné překážky	64

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *neprovádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
neodpovědělo	437	16	453
odpovědělo	38	366	404
Σ	475	382	857

Položka 4a: Na které cílové skupiny jsou preventivní intervence zaměřeny? (požadované volné odpovědi byly kategorizovány do pěti kategorií)

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	na žáky druhého stupně ZŠ	94
b	na všechny žáky	182
c	na rizikové žáky (např. žáky se sklony ke zneužívání návykových látek)	44
d	na žáky z tzv. problémových rodin	36
e	na jiné skupiny žáků	130

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *provádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

Poměrně hodně respondentů (těch, kteří provádí hodnocení účinnosti) v položce neodpovědělo (celkem 60).

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
neodpovědělo	60	370	430
odpovědělo	415	12	427
Σ	475	382	857

Položka 4b: Formulace cílů uplatňovaných intervencí
(volné odpovědi byly kategorizovány do šesti kategorií)

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	snížení výskytu patologických jevů v chování žáků	95
b	boj proti užívání návykových látek	183
c	vytvoření prostoru pro smysluplné využívání volného času	128
d	výchova k zodpovědnosti za vlastní zdraví a zdravý životní styl	121
e	rozvíjení osobnostních kvalit žáků	133
f	jiné cíle	54

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *provádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

Poměrně hodně respondentů (těch, kteří provádí hodnocení účinnosti) v položce neodpovědělo (celkem 67).

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
Neodpovědělo	67	372	439
Odpovědělo	408	10	418
Σ	475	382	857

Položka 4c: Jaké strategie, programy a metody k dosažení stanovených cílů uplatňujete?

(volné odpovědi byly kategorizovány do šesti kategorií)

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	peer program	103
b	besedy, přednášky, osobní rozhovory	305
c	zařazení prevence zneužívání návykových látek do výuky	90
d	hry, zájmové kroužky, volnočasové aktivity, sportovní soutěže	246
e	přehrávání videa k dané problematice	92
f	jiné	97

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *provádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
Neodpovědělo	46	370	416
Odpovědělo	429	12	441
Σ	475	382	857

Položka 4d: Jakou účinnost vykazují uplatňované intervence?
(volné odpovědi byly kategorizovány do čtyř kategorií)

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	vykazují dobrou účinnost, nevyskytují se závažné problémy	160
b	účinnost je obtížné objektivně vyhodnotit	96
c	jiné odpovědi	116
e	malou	37

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *provádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

Poměrně hodně respondentů (těch, kteří provádí hodnocení účinnosti) v položce neodpovědělo (celkem 80 respondentů).

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
neodpovědělo	80	367	447
odpovědělo	395	15	410
Σ	475	382	857

Položka 4e: Existuje doklad o úspěšnosti uplatňovaných preventivních intervencí?

(volné odpovědi byly kategorizovány do čtyř kategorií)

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>
a	ne	183
b	ano, hodnotící dokumenty	79
c	ano, dotazníky určené žákům a rodičům	42
d	ano, ale nejedná se o empirické doklady	72

Poznámka:

Instrukce požadovala odpovědi od těch respondentů, na jejichž škole se hodnocení účinnosti programů *provádí*. Ne všichni respondenti však tuto instrukci dodrželi. Je to patrné z následující tabulky (počty respondentů, kteří odpověděli „bez vyzvání“ jsou v tabulce zvýrazněny).

Z tabulky ale také vyplývá, že z respondentů, kteří měli odpovědět (respondenti ze škol, kde se hodnocení účinnosti provádí) jich mnoho (celkem 110) neodpovědělo.

	provádí hodnocení	neprovádí hodnocení	Σ
neodpovědělo	110	369	479
odpovědělo	365	13	378
Σ	475	382	857

Položka 5: Z čeho vycházíte při tvorbě protidrogových programů?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	ze studia pedagogické dokumentace	472	55,1
b	z vyhodnocení testů zadávaných všem žákům	221	25,8
c	z vyhodnocení testů zadávaných vybraným žákům	73	8,52
d	z dotazníků zadávaných všem žákům	293	34,2
e	z dotazníků zadávaných vybraným žákům	96	11,2
f	z osobních pohovorů se žáky	619	72,2
g	z ničeho	18	2,1
h	z jiných zdrojů	208	24,3
	neuveдено	25	2,9

Položka 6: Které aktivity mohou působit na snížení poptávky po drogách?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	besedy s odborníky	437	51,0
b	besedy s uživateli drog	307	35,8
c	peer programy	284	33,1
d	aktivní sociální učení	298	34,8
e	volnočasové aktivity v denním režimu	558	65,1
f	volnočasové aktivity v týdenním režimu	261	30,5
g	volnočasové aktivity 1-3 krát měsíčně	40	4,7
h	volnočasové aktivity několikrát do roka	36	4,2
i	filmová předst. s protidrog. tématikou	196	22,9
j	vydávání škol. časopisu s protidr. tém.	53	6,2
k	zajišťování propag. mat. s protidr. tém.	210	24,5
l	realizace schránek důvěry	362	42,1
m	jiné	76	8,9
	neuvedeno	8	0,9

Položka 7: Na které rizikové faktory se vaše programy soustředí?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	na agresivitu, násilí a šikanu ve škole	706	82,4
b	na záškoláctví	326	38,0
c	na liber. postoj společ. k užív. alkoholu a cigaret	337	39,3
d	na intoleranci, projevy rasismu a xenofobie	319	37,2
e	na vliv masmédií a zneužívání informací	141	16,5
f	na nedostateč. nabídku volnočasových aktivit	330	38,5
g	na finanční nedostupnost volnočasových aktivit	128	14,9
h	na gamblerství	93	10,9
i	na negativní vliv vrstevníků	349	40,7
j	na negativní vliv fyzického prostředí	77	9,0
k	na absenci pozitivní hodnotové orientace žáků	359	41,9
l	na přitažlivost překročování zákazů a tabu	126	14,7
m	na nereálnou aspiraci žáků	27	3,2
n	na nereálné sebehodnocení žáků	159	18,6
o	na působení stresu	179	20,9
p	na nedostatek pozitivních modelů chování	291	34,0
	neuvedeno	10	1,2

Položka 8: Jaké finanční zdroje využíváte?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	žádné	179	20,9
b	rozpočet školy	533	62,2
c	granty a projekty MŠMT	156	18,2
d	jiné granty a projekty	64	7,5
e	sponzorské dary	151	17,6
f	dotace z obecního/městského úřadu	172	20,1
g	dotace okresního úřadu	83	9,7
h	jiné účelové dotace	20	2,3
i	jiné zdroje	54	6,3
	neuvedeno	7	0,8

Položka 9: Jsou finanční prostředky na realizaci protidrogových programů dostačující?

	<i>Odpověď</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
a	zcela dostačující	30	3,5
b	dostačující	135	15,6
c	Nedostačující	420	49,0
d	zcela nedostačující	213	24,9
	Neuvedeno	60	7,0

Doc. PaedDr. Milan Valenta, Ph.D.

Katedra speciální pedagogiky

PdF UP v Olomouci

e-mail: milan.valenta@upol.cz